Gemeente Amsterdam

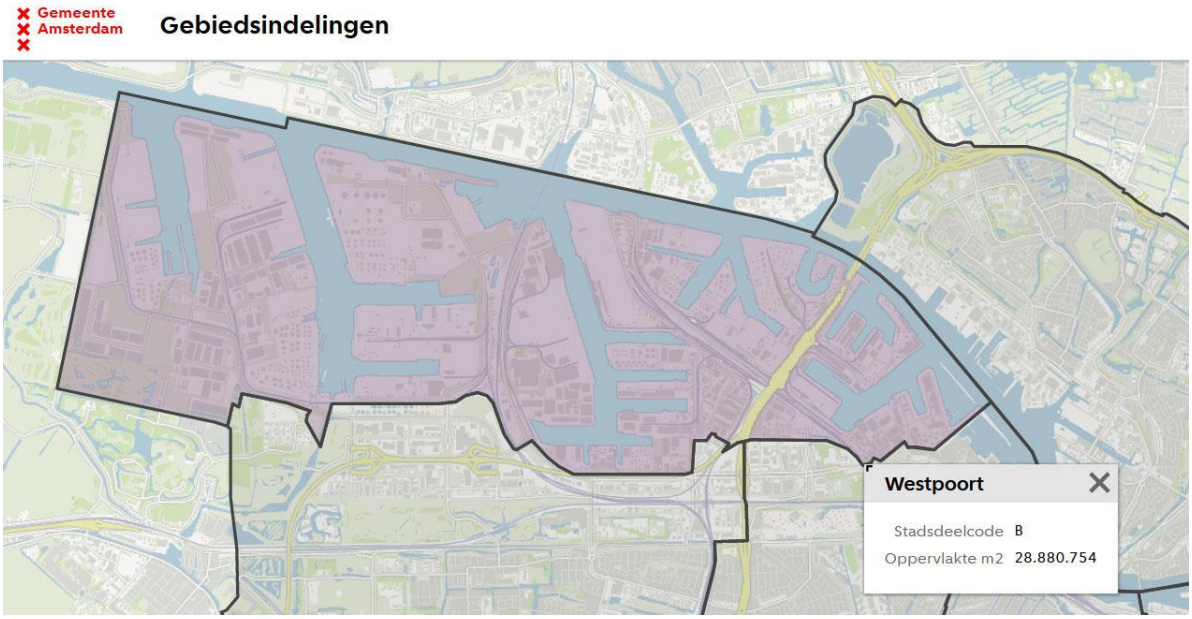
Commissie
Beschermwaardige
Houtopstanden

Advies

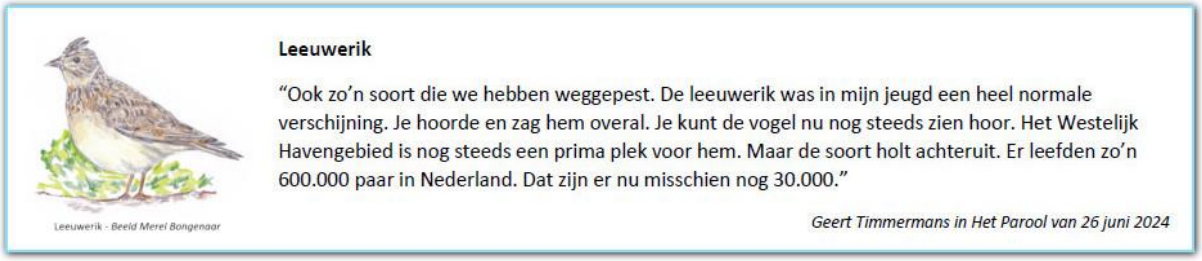
Betreft: Actualisatie lijst beschermwaardige houtopstanden Westpoort

Bijlagen: 1. Criteria plaatsing op lijst van beschermwaardige houtopstanden
2. Paspoorten beoordeelde bomen

Westpoort, meervoudig indrukwekkend

De Amsterdamse haven is in zekere zin overweldigend in schaal, tegenstellingen en geschiedenis. In Europa staat de haven qua grootte op nummer vier. Tegelijkertijd is Westpoort naast en tussen de industriële activiteiten verrassend groen. Het is bijvoorbeeld de plek in Amsterdam waar je de veldleeuwerik nog kan horen.

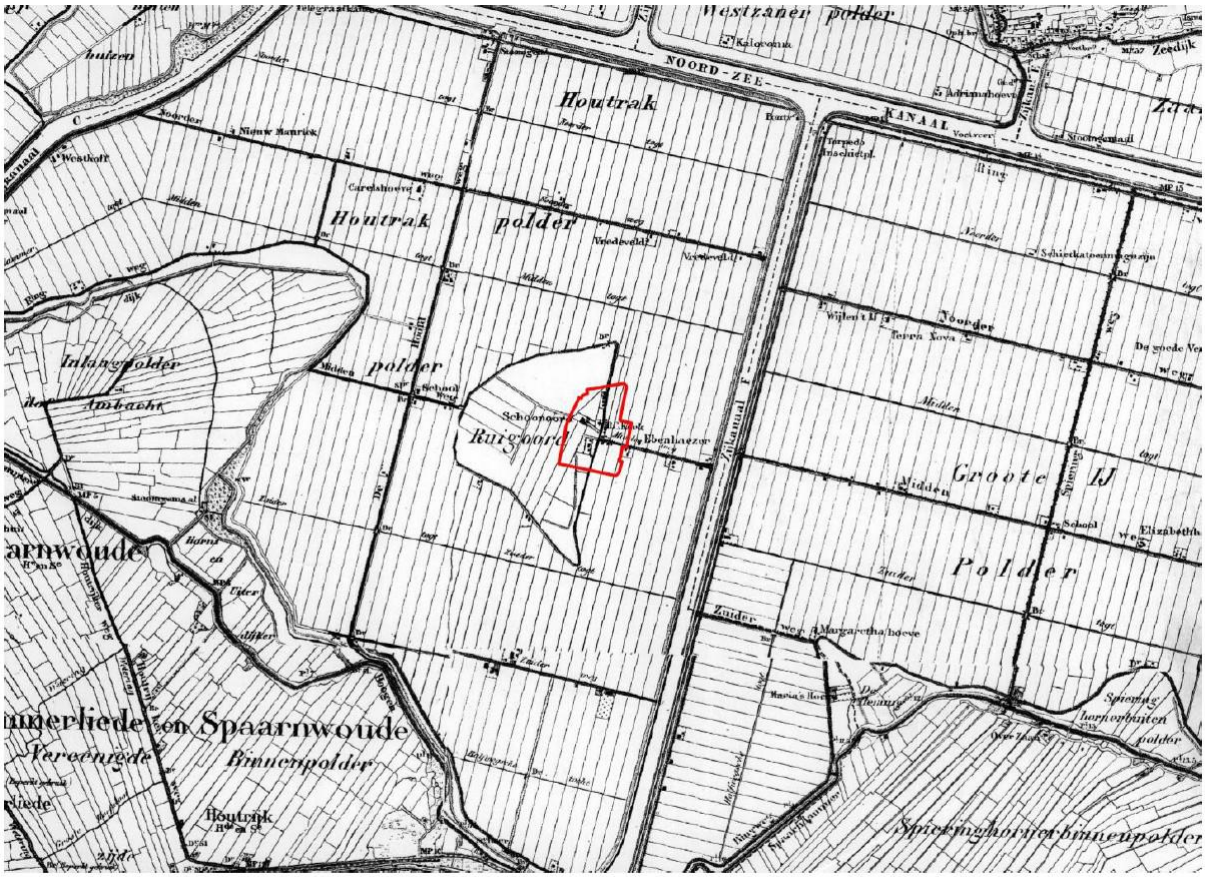

Echter, doordat in Westpoort veel van het verleden onder een imposante nieuwe ruimtelijke laag is verdwenen, zijn veel bomen nog te jong om in aanmerking te komen voor een plaats op de lijst

beschermwaardige houtopstanden. Op enkele plaatsen is historisch erfgoed niet onder het 'Zand van Joop' verdwenen. Ook zijn historische gebeurtenissen opnieuw zichtbaar gemaakt.

Ruigoord

Een van die plekken is het restant van het voormalige eiland Ruigoord[1]. Een deel van de historische bomen zijn daar nog bewaard gebleven. Een aantal daarvan verdient beslist een plek op de lijst van beschermwaardige houtopstanden.

Afbeelding: In het midden het eiland Ruigoord na de inpoldering. De oorspronkelijke contour van het eiland is nog duidelijk te onderscheiden, Chromotopografische kaart uit 1890-1900

Een bijzondere vermelding verdienen de twee meidoorns bij het (voormalige) melkhuisje[2], de eerste bebouwing van wat later de dorpskern van Ruigoord zou worden. Deze behoren tot de oudste en dikste van Amsterdam. Hetzelfde geldt voor twee kerspruimen even verderop. De lindes op het

[1] Zie voor meer hierover de Cultuurhistorische Verkenning Ruigoord
[2] Voor het eerst weergegeven op een landkaart uit 1666 van het Hoogheemraadschap van Rijnland

terrein markeren de plaats van de voormalige boerderij. Een van de oorspronkelijke lindes is ook als boom op zich zeer waardevol als voorbeeld van een volwassen niet opgekroonde linde. Hiernaast verdienen in Ruigoord de linde bij de kerk en een es bij een woning in het noorden van het dorp als oude beeldbepalende bomen een plek op de lijst.

Het Lancastermonument

Bijzonder indrukwekkend is het Lancastermonument aan de Machineweg in de Houtrakpolder. Hier heeft het Havenbedrijf de geschiedenis weer zichtbaar gemaakt. Het ligt bij de plek waar op 30 januari 1944 een neergeschoten bommenwerper de boerderij van de familie Van der Bijl doorboorde. Een uitgebreid verslag hiervan valt te lezen in het Leids Dagblad van 3 juni 2000 (https://leiden.courant.nu/issue/LD/2000-06-03/edition/0/page/43). Het in 2001 opgerichte monument bestaat uit een sokkel waarop één van de propellers van de Lancaster is geplaatst. De sokkel wordt aan beide zijden geflankeerd door twee muurtjes, die respectievelijk richting Londen en Berlijn wijzen. Een vijver symboliseert de krater van het vliegtuig. Het geheel wordt gecomplementeerd door dertien bomen ter nagedachtenis aan de dertien slachtoffers die bij de ramp omkwamen. De zeven bemanningsleden en de zes omgekomen gezinsleden Van der Bijl. Het monument en de bomen worden beheerd door het Havenbedrijf van Amsterdam (Port of Amsterdam). Onderzoek van Frans Rodenburg van Stichting het Eiland, heeft meer details van het ongeval aan het licht gebracht. In

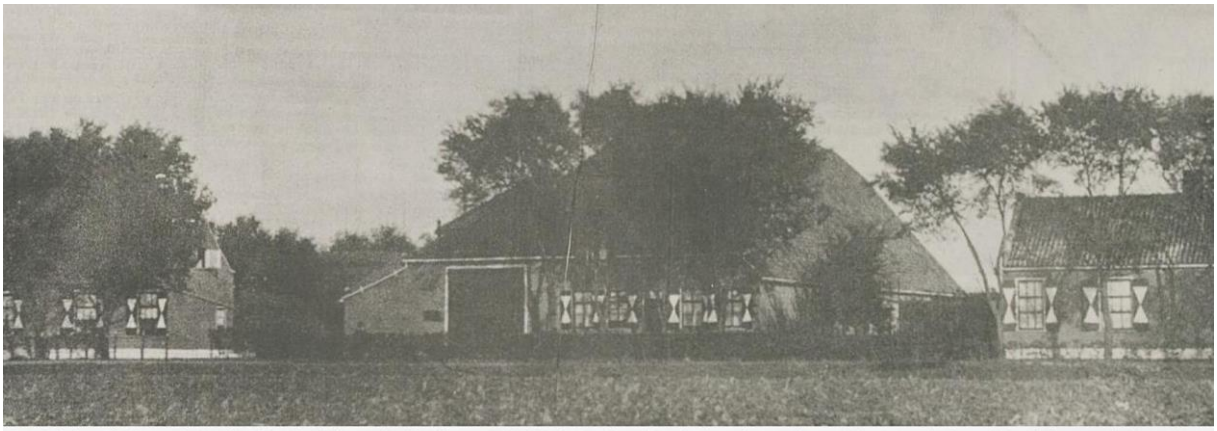
2023/2024 is het monument opgeknapt en aangepast aan de gewijzigde ingang. Op het nieuwe informatiebord zijn de inzichten uit het onderzoek van Frans Rodenburg verwerkt.

Lancastermonument met het nieuwe informatiebord - Rechts op de foto de vluchtwoning Machineweg 14, in het midden de populieren die alles zagen

Jaarlijks vinden herdenkingen bij dit monument plaats. Zowel op de dag van de ramp als met dodenherdenking.

De woning aan de overkant van de straat was het vluchtonderkomen voor de overlevende gezinsleden na de crash op hun boerderij. Bijzonder is dat een aantal populieren bij het ongeval gespaard gebleven zijn. Deze bomen vormen samen met de woning aan de Machineweg 14 de overgebleven herkenningspunten.

De stolpboerderij van de familie Van der Bijl aan de Machineweg 10. De Lancaster vloog ter hoogte van de voordeur, verscholen achter de bomen, het woongedeelte van de boerderij binnen. Het huis werd geheel vernield. Aan weerszijden van de boerderij staan de daglonerswoningen. FOTO • FAMILIE VAN DER BIJL

Wij adviseren deze populieren op de lijst van beschermwaardige houtopstanden te plaatsen.

Tonny (3), Johan (4), Ida (1) en Harry (5) van der Bijl (v.l.n.r.) zijn bij de ramp in de Houtrakpolder omgekomen. De foto is in de zomer van 1943 gemaakt in het korenveld achter de boerderij.

FOTO • FAMILIE VAN DER BIJL

De vier met hun ouders omgekomen kinderen Van der Bijl. De vijf oudste kinderen hebben de ramp overleefd.

Voor de omgekomen gezinsleden Van der Bijl zijn zes lindes geplant.

Bemanning neergeschoten bommenwerper JB-659

De bemanning van de Lancaster bestond uit twee Canadezen, Sergeant G.I. Williams en Sergeant C.M. Price, twee Australiërs, Flight/Sergeant H.J. Boal en Pilot/Officer A.R. Hart, en drie Engelsen, Sergeant L. Clifton, Sergeant W.J. Jones en Sergeant D.F. Hicks. Voor de Engelsen zijn drie eiken geplant, voor de Canadezen twee suikeresdoorns en voor de Australiërs twee eucalyptusbomen.

Donkergroen = populieren – Lichtgroen = linden - Donkerbruin = eiken - Lichtbruin = suikeresdoorns - Donkergeel = eucalyptusbomen

De bomen zijn deels later opnieuw ingeboet, en alle dertien zijn ze als boom nog niet uitzonderlijk. Bij alle bomen is nu een bordje geplaatst met informatie over boomsoort en naam van het slachtoffer. Ze markeren echter op indrukwekkende wijze de tol van de oorlog, zowel voor militairen als voor burgers. Wij adviseren daarom deze bomen in het gemeentelijk bomenbeheersysteem als ander waardevol groen te registreren.

Advies per boom

Hieronder staat het advies per boom opgesomd. Meer informatie over de betreffende boom is te vinden in het betreffende paspoort in bijlage 2, waar ze op boom-ID-nummer zijn geordend.

Geadviseerde lijst van beschermwaardige houtopstanden

ID	Plantjaar	Boomsoort	Boomsoort nl	Straat
N346066	1921	Crataegus monogyna	Eenstijlige meidoorn	Ruigoord-Zuidwest (Melkhuisje)
N346067	1921	Crataegus monogyna	Eenstijlige meidoorn	Ruigoord-Zuidwest (Melkhuisje)
N346068	1921	Prunus cerasifera	Kerspruim	Ruigoord-Zuidwest (Melkhuisje)
N346069	1921	Prunus cerasifera	Kerspruim	Ruigoord-Zuidwest (Melkhuisje)
N346070	1921	Tilia europaea	Hollandse linde	Ruigoord-Zuidwest (Melkhuisje)
N346071	1920	Populus canadensis	Canadese populier	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346072	1920	Populus canadensis	Canadese populier	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346073	1920	Populus canadensis	Canadese populier	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346074	1920	Populus canadensis	Canadese populier	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346075	1920	Populus canadensis	Canadese populier	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346076	1920	Populus canadensis	Canadese populier	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346090	1921	Fraxinus excelsior	Gewone es	Ruigoord 58
N346091	1921	Tilia europaea	Hollandse linde	Ruigoord 78 (Kerkplein)

De es bij Ruigoord 58

Geadviseerde lijst van als ander waardevol groen in het bomenbeheersysteem op te nemen houtopstanden

ID	Plantjaar	Boomsoort	Boomsoort nl	Straat
N346077	2001	Tilia europaea	Hollandse linde	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346078	2001	Tilia europaea	Hollandse linde	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346079	2001	Tilia europaea	Hollandse linde	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346080	2001	Tilia europaea	Hollandse linde	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346081	2001	Tilia europaea	Hollandse linde	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346082	2001	Tilia europaea	Hollandse linde	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346083	2001	Quercus robur	Zomereik	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346084	2001	Quercus robur	Zomereik	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346085	2001	Quercus robur	Zomereik	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346086	2024	Eucalyptus gunnii	Cidergomboom	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346087	2024	Eucalyptus gunnii	Cidergomboom	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346088	2001	Acer pseudoplatanus 'Bruchem'	Gewone esdoorn (cv)	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)
N346089	2001	Acer pseudoplatanus 'Bruchem'	Gewone esdoorn (cv)	t.o. Machineweg 14 (Lancaster-monument)

Vastgesteld in de vergadering van 10 juli 2024

Voorzitter Secretaris

Ir. Pieter Boekschooten Drs. Wouter van der Wulp

Aanwezig op de vergadering de leden Boekschooten, Vonk, Oldenburger, Houweling, Hilbert en Noordman

Bijlage 1: Criteria plaatsing op lijst van beschermwaardige houtopstanden

Geactualiseerde versie vastgesteld op 9 september 2023

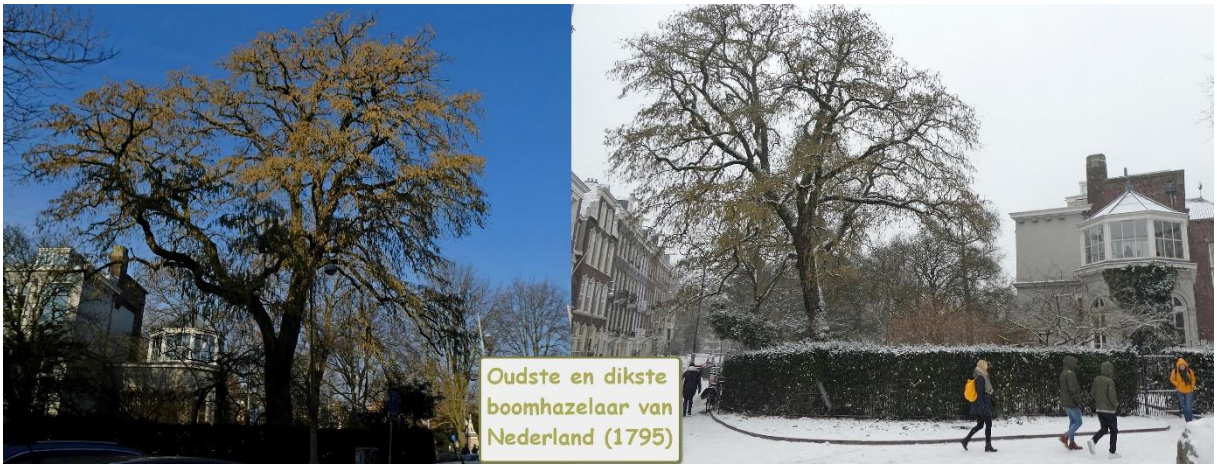
A. Inleiding

De Amsterdamse bomenverordening biedt het college de mogelijkheid om een lijst beschermwaardige houtopstanden vast te stellen. Het gaat hierbij om (groepen) bomen die gezien hun bijzondere karakter extra aandacht en bescherming behoeven & verdienen bovenop de bescherming die de bomenverordening al biedt aan reguliere houtopstanden.

Exclusiviteit

Het betreft dus nadrukkelijk niet een lijst van alle mooie bomen in Amsterdam. Voor plaatsing op de lijst moet een houtopstand zich echt duidelijk onderscheiden. Alleen dan houdt de lijst bijzondere betekenis en blijven de extra inspanningen voor behoud haalbaar en verdedigbaar. Naar verwachting zal tussen de 1 à 2 % van het geregistreerde bomenbestand in Amsterdam hieraan voldoen.

Bij de beoordeling van de mate waarop een boom zich duidelijk onderscheidt, kijkt de commissie allereerst naar Amsterdam als geheel met overig Nederland als referentie daarbij. Gezien de verscheidenheid in leeftijd en (stedenbouwkundige) opbouw van de verschillende stadsdelen kijkt de commissie in zijn advisering ook naar de bijzondere betekenis van de houtopstand voor het betreffende stadsdeel. Het is voor alle bewoners van belang ook in hun nabije omgeving bijzondere bomen te kunnen ervaren.

Bloeiende boomhazelaar Hortus Amsterdam

Boom en houtopstand

Bij plaatsing op de lijst wordt in principe elke individuele boom die onderdeel vormt van de houtopstand expliciet aangewezen. Een houtopstand in de zin van de bomenverordening kan echter ook bestaan uit meerdere bomen, hakhout, boomvormers of andere houtachtige gewassen - met minimale stamomtrek van 31 cm op 1m30 hoogte - die onderdeel uitmaken van een houtwal, een grotere (lint)begroeiing van heesters en struiken of een beplanting van bosplantsoen. Houtige klimplanten die zelf de minimale stamomtrek hebben, kunnen zowel zelfstandig als tezamen met de boom waarin ze klimmen worden aangewezen als beschermwaardige houtopstand. Meest in het oog lopend zijn de oude Blauwe regens & Wilde wingerds tegen gevels in Zuid & Centrum.

120-jarige Blauwe regen, Amstel 169-171

Extra aandacht en bescherming

De bomen op deze lijst krijgen niet alleen extra juridische bescherming, maar ook qua beheer zal meer inspanning geleverd worden om deze bomen zo vitaal mogelijk te behouden. Voor gemeentelijk bomen betekent dit dat in de budgetten rekening wordt gehouden met hogere normkosten. Voor particuliere bomen heeft de gemeente een subsidieregeling[3].

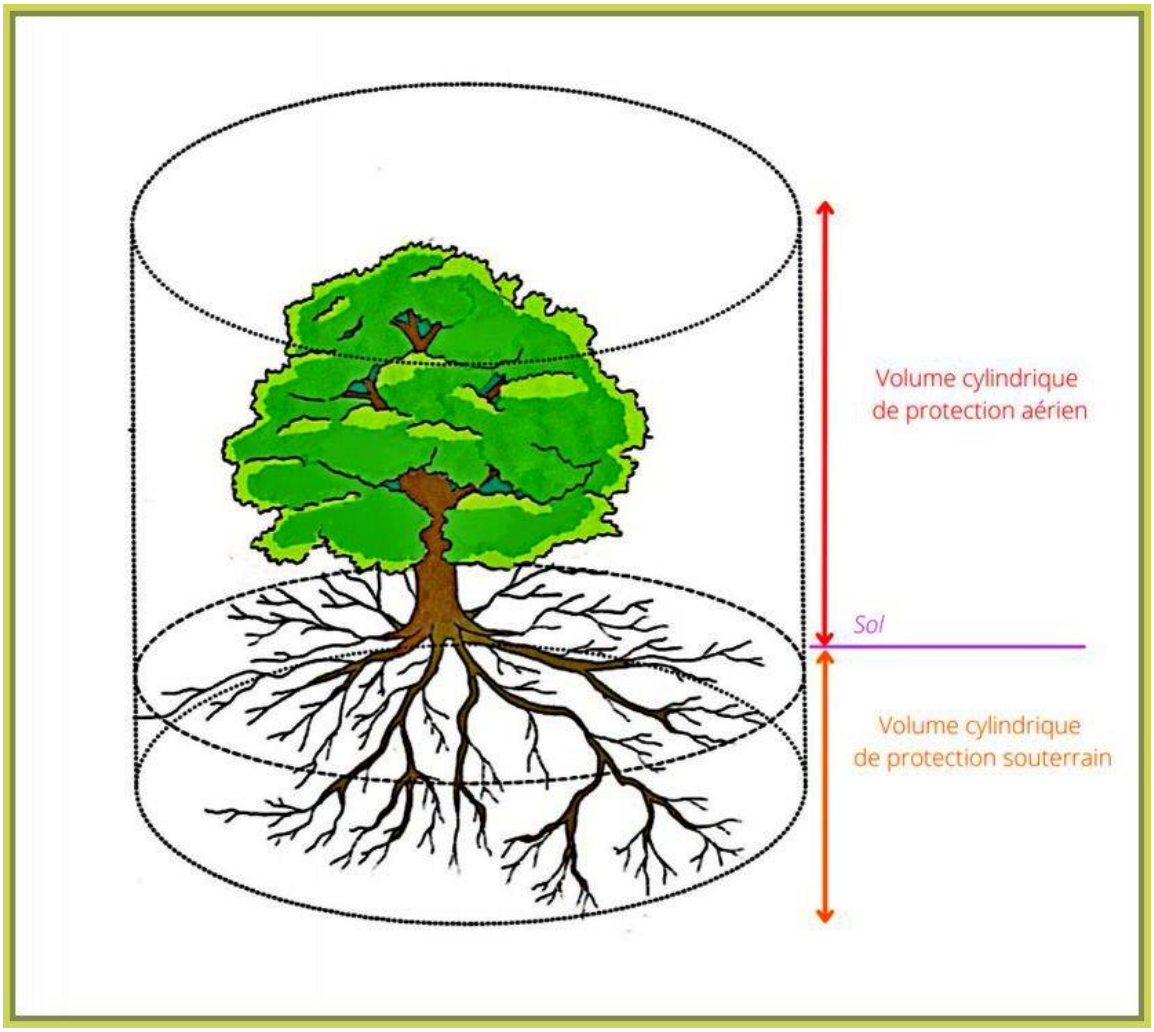
Indien er zwaarwegende omstandigheden zijn waarom een boom op de lijst niet te handhaven is op de huidige plek, dan is het uitgangspunt dat de boom verplaatst wordt naar een nieuwe locatie. Een recent voorbeeld hiervan is de iep op het Waterlooplein met een voor die soort zeer grote en zeldzame heksenbezem.

Groeiplaatsbescherming, ook in Omgevingsplannen

Conditievermindering van de bomen door nadelige ingrepen in de groeiplaats (zoals verdichting, wortelbeschadigingen, grondwaterpeilveranderingen), wordt veelal pas jaren later echt zichtbaar[4]. Maar is wel een van de belangrijkste oorzaken dat bomen in de stad niet oud worden. De bomenverordening biedt weliswaar juridische bescherming voor bomen, maar is niet toegesneden op adequate bescherming van de groeiplaats. Naast het zetten van beschermwaardige houtopstanden op de lijst ex art. 10 van de bomenverordening, vraagt effectieve bescherming dus

[3] Deze regeling bleek in 2021 uitgeput vanwege het beroep op andere groensubsidies. Naar aanleiding hiervan heeft de commissie op 22-12-2021 een ongevraagd advies uitgebracht.
[4] Net zoals de gevolgen van maaischade na enkele jaren resulteren in zodanige aantastingen dat veiligheidskap onvermijdelijk wordt.

ook het opnemen van de groeiplaats in het omgevingsplan, het rekening hiermee houden vergunningverlening voor werken in de openbare ruimte (WIOR), plus goede inspectie en handhaving daarbij.

N.B. In de Amsterdamse situatie zal het wortelpakket door obstakels e.d. vaak een andere vorm hebben dan de afgebeelde cilindrische

B. De criteria nader beschouwd

Zoals in de inleiding aangegeven, moeten bomen echt onderscheidend zijn om in aanmerking te komen voor een plaats op de lijst van beschermwaardige houtopstanden. De bomenverordening noemt zes waarden waarmee in ieder geval rekening moet worden gehouden bij de beslissing over plaatsing op de lijst.

a. de beeldbepalende waarde van de houtopstand;
b. de cultuurhistorische betekenis van de houtopstand;
c. de natuurwaarde van de houtopstand;
d. de zeldzaamheidswaarde van de houtopstand;
e. de ouderdom van de houtopstand;
f. de levensverwachting van de houtopstand.

Omgang met de criteria

In de toelichting bij de bomenverordening worden de criteria (art. 12) verder toegelicht.

De commissie houdt op de volgende manier rekening met die criteria.

a. Beeldbepalende waarde

Voor de beeldbepalende waarde van een houtopstand beoordeelt de commissie of deze door zijn verschijningsvorm onvervangbaar is voor het karakter van zijn omgeving. De subjectieve beoordeling hiervan wordt ondersteund door objectieve gegevens zoals het plantjaar van de boom, de stam- en kroondiameter en de hoogte. Tevens geldt hierbij de stedenbouwkundige of landschappelijke context van de locatie als belangrijke factor. Voorbeeld is de rode beuk van Sloten in de tuin van de vml. parochiewoning. Voorbeeld aan de zuidoost-kant van de stad zijn enkele relatief oude en beeldbepalende bomen op de begraafplaats Driemond. In stadsdeel West de platanen op het Leidse Bosje, in Centrum de Canadese populier op het Weteringplantsoen, in Oost de Olifantsiep op de Zeeburgerdijk.

Het kan zijn dat de beeldbepalende waarde raakt aan de cultuurhistorische betekenis van de houtopstand. Zie verder onder cultuurhistorische betekenis.

b. Cultuurhistorische betekenis

De cultuurhistorische betekenis wordt bepaald doordat de houtopstand is verweven met de geschiedenis van de omgeving of met een belangrijke of bijzondere gebeurtenis in het recente of verdere verleden. Ook een relatie met vroegere functies of gebruiken kan deze waarde nader invulling geven, zoals bijvoorbeeld een functie als markeringsboom bij de begrenzing van een bepaald gebied of als baken langs wegen en rivieren. Grofweg is er onderscheid te maken in twee aspecten: het ruimtelijke aspect van de cultuurhistorie (i) en het verhaal en de betekenis ervan (ii). Een houtopstand kan zowel op een van beide als op beide aspecten cultuurhistorische betekenis hebben.

I Ruimtelijke kwaliteit en ontwerp

Bomen die onderdeel zijn van een beschermd stadsgezicht of monument hebben vaak grote cultuurhistorische waarde. Dit zijn bomen die onderdeel zijn van het ontwerp en het aanzicht van het stadsgezicht of monument meebepalen. Denk aan de bomen langs de grachten in het Rijksbeschermd stadsgezicht ‘Binnen de Singelgracht’. Ruim vier eeuwen geleden plantte Amsterdam als eerste stad in de wereld op systematische wijze bomen aan. Dit “tot cieraat van de stad ende het schutten van de son". Houtopstanden kunnen ook buiten beschermde stadsgezichten en monumenten van meer dan gewone waarde zijn vanwege de positie van de houtopstand binnen een bijzonder ruimtelijk plan, een stedenbouwkundig ontwerp of een park – of tuinontwerp. Het gaat hier om de samenhang tussen de stedenbouw en de opzet van het groen (bijvoorbeeld de

‘bomentaal’) of het deel uitmaken van een specifiek waardevol ontwerp van een (tuin)architect of stedenbouwkundige.

Denk hierbij aan de Italiaanse populieren of paardenkastanjes die op sleutelposities zijn gepositioneerd in het ruimtelijk ontwerp van Berlage voor Amsterdam Zuid. Een later voorbeeld is de structuur van iepen aan de noordoever van de Sloterplas. Ook kan het zijn dat houtopstanden deel uitmaken van een bijzondere park- of tuinaanleg, bijvoorbeeld ontwerpen van Springer, Mien Ruys of Jakoba Mulder. De leilinden die onlosmakelijk deel uitmaken van de tuininrichting van de monumentale boerderij Akerstein in Sloten, zijn juist vanwege de ruimtelijke samenhang met het pand van monumentale waarde.

II Verhaal, betekenis en cultuurhistorie

Een houtopstand kan een markering zijn van een bijzondere historische gebeurtenis, of juist de context of symboliek van een plek duiden waar bepaalde gebeurtenissen of rituelen plaatsvinden of hebben plaatsgevonden. Een markeringsboom bij een begrenzing van een bepaald gebied heeft cultuurhistorische waarde. Evenzo een lindeboom op een kerkplein, waaronder huwelijken zijn voltrokken en berechtingen hebben plaatsgevonden. Ook een oude treurboom op een begraafplaats heeft deze kwaliteit. De houtopstand is hier deel van een verhaal of vertelt een verhaal en/of zijn ‘toeschouwer’ geweest bij een bijzondere gebeurtenis. Ook herdenkingsbomen die ter gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen zijn geplant, vallen onder dit criterium.

Denk bij dit criterium aan ‘’de boom die alles zag’’ in de Bijlmer en de treures op het voormalige kerkhof in Oud Osdorp. Of aan de bomen van het Leidsebosje, die op een van oudsher belangrijke plek in de stad zijn gesitueerd: als deel van de verdedigingswerken (stadswallen) en nu een attractieve plek in de openbare ruimte.

Watercipressen Nadezjda Mandelstamstraat

Ook kan het zijn dat de ruimtelijke context geheel is veranderd, maar de bomen deze (stedelijke) verandering hebben ‘overleefd’. Denk hierbij aan de canadapopulieren bij de entree van het KNSM-

eiland of de watercipressen bij de Nadezjda Mandelstamstraat[5]. De houtopstanden zijn hier van waarde vanwege de gelaagdheid, de transformatie van de stad met behoud van het oorspronkelijk groen(ontwerp). Zij geven betekenis aan het (stads)landschap en maken het leesbaar.

Dakplatanen Gaasperpark

De groep dakplatanen in het Gaasperpark zijn in het stadsdeel uniek in hun vorm en markeren een bijzondere plek die herinnert aan het voormalige entreegebied voor de Floriade.

Onder cultuurhistorisch waardevolle houtopstanden vallen dus onder andere:

- Bomen die een belangrijke waarde zijn binnen een bijzonder ruimtelijk ontwerp, waaronder bomen beschreven als redengevend onderdeel bij een beschermd stadsgezicht of monumentaal park (conform Monumentenwet of Erfgoedverordening) en/of UNESCO-gebied,
- Bomen als onderdeel van een ensemble met een historisch bouwwerk (conform Monumentenwet of Erfgoedverordening),
- Herdenkingsboom (bijv. Ooggetuigenboom, Koningsboom, Geboorteboom, Verzetsboom).
- Bomen die anderszins een specifieke historische (markerings)functie hadden (bijv. Gerechtslinde, Bakenboom, Grensboom)

c. Natuurwaarde

Bij de advisering over het plaatsen van een houtopstand op de lijst van beschermwaardige houtopstanden wordt door de commissie bij het criterium natuurwaarde – conform de toelichting in bij de bomenverordening - vooral gekeken naar de betekenis van de specifieke houtopstand voor het herbergen van zeldzame dieren en planten.

Dat neemt niet weg dat veteraanbomen ook een belangrijke algemenere functie hebben als drager van biodiversiteit. De commissie kijkt daarom voor de beoordeling van natuurwaarde specifiek of bij verlies van de boom, een andere boom die functie wel of niet zomaar kan overnemen.

[5] Vier stuks uit 1966 (ID 537451, ID 537443, ID 537444, ID 537445, geplant begin jaren 70?), aangevuld met extra exemplaren in 2003 (na de sloop-nieuwbouw).

Een boom kan bovendien een uitzonderlijk hoge ecologische waarde vertegenwoordigen door een rijke bloei die belangrijk is voor insecten als er in die omgeving in die periode weinig voedsel te halen valt. De boom kan hiernaast een bijzondere biotoop vormen waarbij het verdwijnen van de boom onomkeerbare schade zou geven aan beschermde soorten die van deze plek afhankelijk zijn zoals een oude klimop die een rijkdom aan leven herbergt. Dan is ook de klimop in combinatie met de boom beschermwaardig.

Natuurtuin De Wiedijk. Populier met oude dikke klimop, die bovendien gastheer is voor de zeldzame klimopbremraap (Orobanche hederae)

d. Zeldzaamheidswaarde

De commissie kijkt bij haar beoordeling van de zeldzaamheidswaarde naar de mate waarin de houtopstand in dendrologisch opzicht van een zeldzame soort of variëteit is, weinig voorkomt in Amsterdam of in het stadsdeel, een bijzondere groeivorm heeft of de dikste, oudste of hoogste is. Een boom of houtopstand is extra waardevol als bijzonderheid indien deze bij kap niet makkelijk meer door herplant met een nieuw exemplaar vervangen kan worden. Dat kan dus ook gelden voor een boomtechnisch onooglijk scheve oude boom die echter om zijn karakteristieke vorm wordt gewaardeerd en als herkenningspunt in een park dient, of als speelboom belangrijk is.

De commissie zal niet adviseren elke net afwijkende cultivar van willekeurige leeftijd op basis van zeldzaamheid op de lijst te zetten. Dan is het einde zoek. Zoals Professor Jan Lever in 1993 al schreef in zijn voorwoord van het boek “Waardevolle bomen in Amsterdam”, de stad is één groot Arboretum. Maar voor oudere cultivars die dreigen te verdwijnen en autochtoon genenmateriaal van inlandse soorten ligt dit anders. Dat laatste zullen we in Amsterdam niet snel aantreffen, maar cultuurhistorisch belangrijke cultivars als de Bea Schwarziep en Christine Buismaniep verdienen zeker een plek op de lijst.

Klimboom Sarphatipark

e. Ouderdom

Door de stadse dynamiek worden de bomen in Amsterdam gemiddeld niet ouder dan 43 jaar, en daarmee oudere bomen al snel schaars. In de Amsterdamse Bomenverordening is bewust geen harde leeftijdsgrens opgenomen voor plaatsing op de lijst. De groensituatie in de stad is namelijk te divers om met een algemene minimumleeftijd te werken.

De commissie gaat voor Amsterdam uit van een grens van 50 jaar of ouder als een goed criterium, tenzij er specifieke redenen zijn om ook een jongere boom aan de lijst toe te voegen. Denk in Zuidoost aan de in 2000 geplante herdenkingsboom voor de afschaffing van de slavernij, de Baron Boni Jolicoeurboom.

Een boom van 80 jaar of ouder zal in het algemeen alleen al op grond van de leeftijd een plaats op de lijst verdienen, tenzij er specifieke redenen zijn om dat niet te adviseren. Zoals bijvoorbeeld bij geringe resterende levensverwachting.

Buiten de ring zijn oude bomen nog zo zeldzaam dat een boom van 80 jaar of ouder al snel een plaats op de lijst zal verdienen[6]. Binnen de ring zijn gelukkig meer oudere bomen aanwezig. Uitgezonderd de oudste bomen, zal leeftijd alleen onvoldoende grond zijn om plaatsing op de lijst te rechtvaardigen.

f. Levensverwachting

De verordening geeft geen harde grens voor de resterende levensverwachting van de houtopstand. De commissie sluit zich bij haar adviezen aan bij de gangbare grens van een minimumverwachting van 10 jaar. Een verwachting die overigens in de praktijk niet enkel afhankelijk is van de conditie van de boom maar mede afhankelijk van mogelijkheden voor groeiplaatsverbetering en van de

[6] Veelal gaat de leeftijd samen met andere waarden zoals beeldbepalendheid en ecologische waarde. Maar er kunnen ook redenen om juist te adviseren een oude boom niet op de lijst te zetten. Dit geldt bijvoorbeeld als de boom nog maar een geringe levensverwachting heeft.

mogelijkheden om de standplaats zo her in te richten dat de boom ook voldoende veilig behouden kan worden.

Conditie, structuur of vitaliteit?

ecopedia
bouwen aan groenexpertise

Spraakverwarring bij het beoordelen van bomen

Bij de beoordeling van bomen worden de termen conditie en vitaliteit heel vaak door elkaar gebruikt. Dat zorgt voor verwarring, want ze betekenen wel degelijk iets anders. Ook een holte of houtrot in een boom, een probleem met de boomstructuur, wordt vaak onterecht geassocieerd met een verminderde conditie of vitaliteit.

De structuur van een boom is het geheel van stam, takken en wortels. Bij het beoordelen van de structuur focus je op symptomen van mechanische gebreken (holtes, scheuren, houtrot, ...) en symptomen die wijzen op herstel door de boom zelf (reactiehout, wondovergroeiingsweefsel, ...)

De conditie van een boom is een momentopname van de 'gezondheidstoestand' van een boom, los van structurele gebreken. De conditie wordt waargenomen of gemeten aan de hand van de bladbezetting, bladgrootte, bladkleur, scheutlengte, chorofylfluorescentie, ...

Bij een boombeoordeling is het belangrijk om conditie en structuur los van elkaar te beoordelen. Ondanks het feit dat beide elkaar wel kunnen beïnvoeden, zijn ze in principe niet aan elkaar gekoppeld. Om een voorbeeld te geven: een boom kan een prima conditie hebben en een mooie volle, donkergroene kroon hebben, maar op het punt staan om volledig in elkaar te storten door scheuren, holtes en houtrot. Anderzijds kan een boom ook dood zijn (en dus een slechte conditie hebben), maar toch geen gebreken vertonen en structureel perfect in orde zijn.

En wat dan met vitaliteit? Dat is het vermogen van een boom om te reageren op een verbetering van zijn groeiplaatsomstandigheden. Het geeft dus aan of een boom met een verminderde conditie nog in staat is om die conditie te verbeteren. Ook veerkracht kan als synoniem van vitaliteit gebruikt worden.

Vooral de termen conditie en vitaliteit worden vaak door elkaar gebruikt, maar wat men doorgaans bedoelt, is conditie: een waarneming of meting van hoe een boom er op dit ogenblik aan toe is. Vitaliteit is veel moeilijker om vast te stellen. Eigenlijk kan die pas ondubbelzinnig vastgesteld worden als er effectief een verbetering van de groeiplaats gebeurt. Los daarvan zijn er paramaters te beoordelen (bv. in de kroonarchitectuur) die een indicatie geven van vitaliteit, maar dat is niet courant en niet eenvoudig.

Aanvullend zal de commissie kijken naar de duurzaamheid van de boomsoort: hoe oud kan de boom worden en kan dat op deze plek? Linden en eiken kunnen veel ouder worden dan de meeste populieren of (treur)wilgen, maar alleen op een daarvoor geschikte plek. Een niet onderheide duurzame boomsoort zal bijvoorbeeld op de meeste plaatsen in het Vondelpark - vanwege de grondwaterproblematiek en bodemdaling - niet veel langer meegaan dan een populier. Daarnaast worden specifieke soorteigenschappen meegewogen, zoals takbreuk op latere leeftijd bij treurwilgen en canadapopulieren of bijvoorbeeld opdruk van verharding door cipressen en vleugelnoten.

Na den storm van September 1911

Foto E. van Ebbenhorst Tengbergen - Uit ONS GOUDEN VONDELPARK 1914

C. Aanvullende uitgangspunten voor de commissie

Bomenlanen

De verordening laat toe om houtopstanden aan te wijzen, en een houtopstand kan 1 of meer bomen bevatten. De commissie meent desondanks dat terughoudend moet worden omgegaan met het aanwijzen van hele lanen zoals dat eerder wel plaatsgevonden heeft in bepaalde stadsdelen. Laanstructuren zouden in het algemeen onder een ander beschermingsregime moeten vallen, zoals die van hoofdbomenstructuur in de hoofdgroenstructuur. De te beschermen waarde is in de meeste gevallen namelijk eerder de structuur dan de individuele bomen. Plaatsing van hele lanen op de lijst van beschermwaardige houtopstanden moet beperkt blijven tot heel uitzonderlijke omstandigheden.

Bijvoorbeeld als er sprake is van cultuurhistorische waarden van de laan en de bomen zich ook individueel duidelijk onderscheiden op andere criteria.
Dit geldt in Nieuw-West bijvoorbeeld wel voor de Essenlaan op de Nico Broekhuysenweg, maar niet voor de laan ‘Olympische’ elzen op de Han Hollanderlaan (Sportpark Ookmeer). En bijvoorbeeld in Zuidoost onderscheiden de linden van de waarderingslaan in het Nelson Mandelapark zich individueel absoluut niet als uitzonderlijk.

Essenlaan Nico Broekhuysenweg

Kampioenbomen

De commissie kijkt ook of er bomen in een stadsdeel zijn van een uitzonderlijke betekenis, van een klasse apart. Als dat niet op het niveau van Nederland of Amsterdam is, dan toch overduidelijk voor het betreffende stadsdeel. Die uitzonderlijkheid kan bijv. liggen in het zijn van de dikste, hoogste, oudste, zeldzaamste, e.d., maar ook in het bijzondere verhaal achter de boom, zoals bij de Anne Frankboom het geval was.

De adviescommissie adviseert deze kampioenbomen specifiek als zodanig te benoemen. Dit heeft weliswaar geen direct rechtsgevolg, maar heeft wel een belangrijke functie vanuit educatief en promotioneel oogpunt.

Op Amsterdams niveau komt bijvoorbeeld de boomhazelaar in de Hortus Amsterdam in aanmerking voor deze titel en de laatste oorspronkelijke Italiaanse populier voor het Hilton Hotel. Denk verder aan de Hollandse iep op de Oudemanhuispoort, de Wilhelminalinde op de binnenplaats van het Amsterdam Museum en de Witte Moerbei op het Roelof Hartplein.

zomerserie De boom

De rode beuk in Sloten scoort op alle onderdelen

Amsterdam telt meer bomen (ruim een miljoen), dan mensen. We presenteren de markantste exemplaren in top 5-lijstjes, samengesteld door bomendeskundige Hans Kaljee en ecoloog Geert Timmermans. Vandaag: de mooiste.

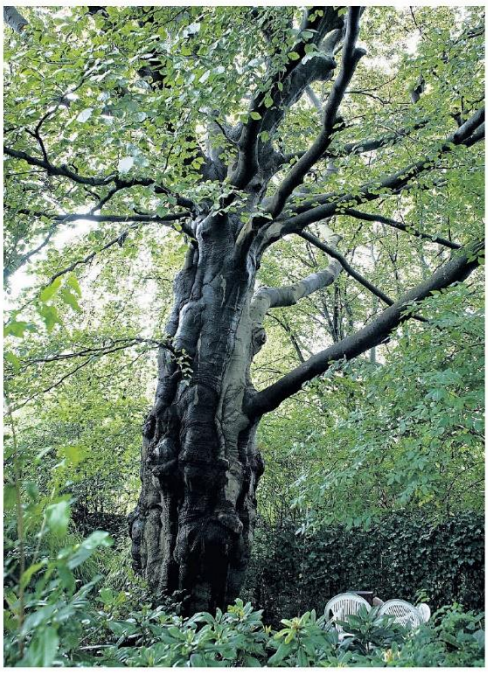

FOTO MARJOLIJNE PERQUIN

In een drukke stad als Amsterdam, waar verkeer en volk zich om aandacht verdringen, blijven zelfs de mooiste bomen onzichtbaar. Een boom zie je pas als je de rust neemt om écht te kijken. Tijdens een picknick, een wandeling, of zoals Henk Smit (73) zijn favoriet ontwaarde: op een klassenfoto van zijn zoontje. De kinderen hadden hun handen op de dikke knoesten en knobbels van de stam gelegd. Toen al een indrukwekkende verschijning. 'De boom is mij altijd blijven imponeren.'

We hebben het over de rode beuk in de voormalige pastorietuin van de protestantse kerk in Sloten – een monumentale boom. Uit alle inzendingen door Hans Kaljee en Geert Timmermans tot de mooiste boom van Amsterdam bekroond. Om te beginnen is hij dik: 5,30 meter in omtrek. Als je bedenkt dat de dikste boom van de stad (plataan in het Leidsebosje) 6,75 meter in omtrek meet, dan zegt dat genoeg. Én de beuk is oud: geplant in 1865, waarmee hij het bijna tot de top vijf van oudste bomen heeft geschopt.

Dan is hij ook nog eens beeldschoon. Vooral de knobbelstam wordt geroemd. "Die structuur heeft twee oorzaken," legt Kaljee uit. "Na het snoeien ontstaat, daar waar een tak heeft gezeten, een bobbel. Maar in het geval van deze beuk is er nog iets aan de hand: een ongebreidelde groei van cellen. Gezwellen. Waardoor? Dat weten we niet. Het kan honderden oorzaken hebben." Hoe dan ook, een stunt van de natuur die fraai uitpakt.

De rode beuk van Smit is een 'monumentale boom' – en daarmee een uitzondering, want de meeste inzendingen behoren toch tot de aankleding van de route naar werk of leuk uitzicht. Goede klimbomen kregen we ook toegestuurd, zoals die in het Piet Wiedijkpark in Osdorp, en steggelbomen – exemplaren waar gedoe over is.

1. Rode beuk, Sloten
2. Vleugelnoot, Oosterpark
3. Plataan, Vierwindstrekenbrug
4. Plataan, Amstellyceum
5. Haagbeuk, Weespertrekvaart

Eva Lems nomineerde een mooie vleugelnoot in het Oosterpark. 'Deze vleugelnoot zorgt voor de nodige schaduw bij het pierenbadje en houdt je droog bij een onverwachte regenbui'. Mooi én praktisch!

Marreke Prins bejubelt een plataan – 'waarlijk majestueus' – op de hoek van de Jan van Galenstraat en de Admiralengracht. 'Groot, wat zeg ik groots, brede takken, grote bladeren, een enorme stam'. Ze rept van 'schitterend herfstblad' en 'zaden zo groot als kogels'.

Ook Hans Stoovelaar stuurde een plataan in, op de binnenplaats van het Amstel Lyceum aan de Mauritskade. Een boom waar een hoop nostalgie aan kleeft, voor hem en vermoedelijk vele andere Amsterdammers. 'Ik zat op de Derde Vijf van 1948 tot 1952 en toen was die plataan al heel erg groot. En nu...? Een knots van een boom'. De Derde Vijf was de derde vijfjarige hbs.

De persoonlijke favorieten van Kaljee en Timmermans dingen niet mee, maar we willen ze u niet onthouden. Timmermans kiest het rijtje iepen voor de Anna Hoeve in het Science Park, maar Kaljee kan niet kiezen. Ga eens kijken, adviseert hij, bij de populier op de hoek Panamalaan/Zeeburgerdijk. O ja, en de iep naast het Tolhuis aan de Buiksloterweg in Noord. Die ook. "En aan de Minervalaan staan ook vleugelnoten heel prachtig te zijn."

MALIKA SEVIL

Herdenkingsbomen

Vaak is bij het zoeken naar een locatie voor een herdenkingsboom een bijzondere plek bedacht. Per herdenkingsboom worden boomsoort, standplaats en historie gewogen en vervolgens beargumenteerd geadviseerd om ze op de lijst te plaatsen of niet. De commissie adviseert – net als bij laanstructuren – om terughoudend te zijn met het plaatsen van herdenkingsbomen e.a. op de lijst van beschermwaardige houtopstanden. De commissie beperkt dit tot uitzonderlijke omstandigheden. Bijvoorbeeld als de boom zich ook duidelijk onderscheidt op andere criteria. Of als de herdenking nationale betekenis heeft. Zo heeft bijvoorbeeld de Julianalinde aan de Noordzijde Sloterplas als boom nog geen onderscheidende kwaliteiten, maar wel de potentie om echt oud te worden. En bovendien heeft Juliana als koningin op 7 oktober 1952 de Westelijke Tuinsteden geopend, wat deze boom i.i.g. meer betekenis geeft dan de Willem-Alexanderlinde en Amalialinde die ook met een speciaal hekje in Nieuw-West staan.

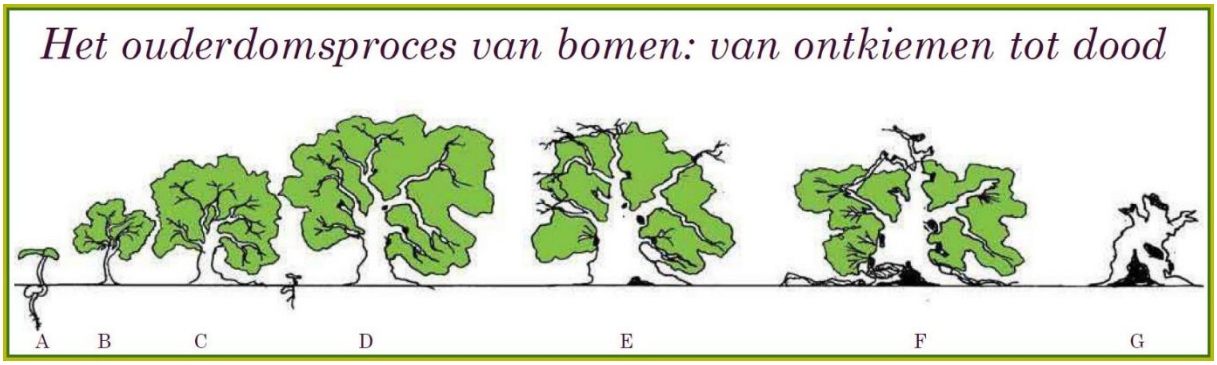
Ander waardevol groen

Er zijn voorbeelden waarbij de houtopstanden (nog) niet de exclusiviteit hebben om op de lijst geplaatst te worden, maar wel zodanig waardevol zijn dat het van belang is deze in beeld te hebben

bij het beheer van projecten en het groenonderhoud. Dit type houtopstand is te scharen onder ‘ander waardevol groen’. Dit zal bijvoorbeeld voor een deel van de herdenkingsbomen gelden. Of bijvoorbeeld voor de groep honingbomen in het Beatrixpark. Toekomstbomen adviseert de commissie om apart te registreren (zie verderop).

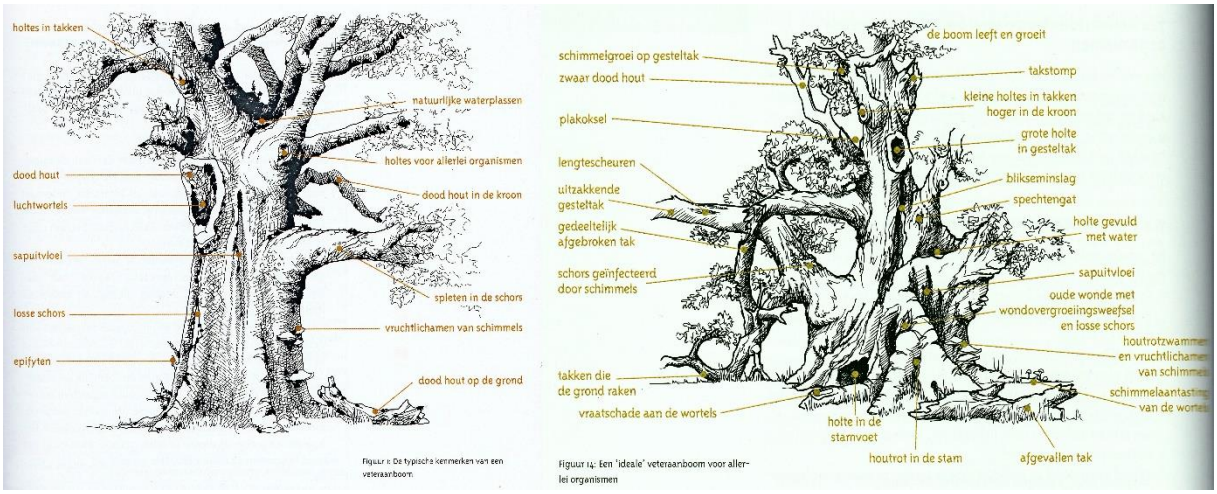
Maatschappelijke betekenis voor buurt, stadsdeel of stad

Een boom kan op vele mogelijke manieren uniek zijn. Zo kan een omgevallen boom een prachtige monumentale klimboom worden of door andere zeldzame toepassingen juist uniek zijn. Mooie voorbeelden zijn de bekende omgevallen kastanjebomen en vleugelnoten in de parken van Amsterdam.

Veteraanbomen

Extra oplettendheid verdienen de veteraanbomen. Zowel ecologisch als cultureel zijn ze zeer waardevol. De standaard monitoring en inspectie van bomen beschrijft echter veelal de normale kenmerken van veteranenbomen nog als gebreken, in plaats van kwaliteiten die horen bij deze levensfase. Veiligheid bewaken in een drukke stad is belangrijk, maar standaard inspectie en beheer kan leiden tot voortijdig afscheid nemen van deze bomen.

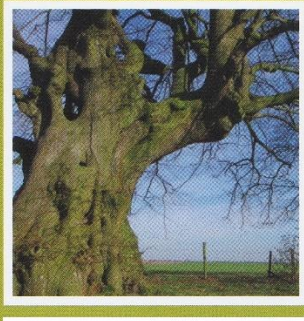

Uit: Het beheer van veteraanbomen – Inverde 2000/2012

Bij deze bomen zal bij verhoogde veiligheidsrisico's allereerst gekeken moeten worden naar maatregelen in de omgeving. Groeiplaatsverbetering en –bescherming bijvoorbeeld kan zowel de conditie van de boom verhogen als de veiligheidsrisico's verminderen. Soms zal deskundige veteranensnoei nodig zijn om het verouderingsproces te begeleiden. Het is van groot belang dat deze bomen beoordeeld en onderhouden worden door gespecialiseerde vakmensen. Om de deskundigheid te borgen is op Europees niveau een certificeringssysteem ontworpen, het VETcert – zie https://www.vetcert.eu/

Deze veterane robinia op het Plantage Westermanplantsoen vormt een secundaire kroon.

Het beheer van veteraanbomen

Je bent waarschijnlijk wel vertrouwd met 'monumentale' bomen: oude, grote en dikke bomen met een reusachtige kroon. De volgende levensfase van bomen is echter een veel minder vertrouwd beeld: de veteraanboom. In deze levensfase wordt de boom geheel of gedeeltelijk hol en ondergaat hij een natuurlijke kroonreductie. Meestal wordt zo'n boom aanzien als 'stervende', terwijl hij enkel op weg is naar een nieuw evenwicht om - gehavend, maar springlevend - nog enkele eeuwen verder te gaan. En veteraanbomen zijn niet alleen prachtig om te zien, ze zijn ook van onschatbare ecologische, historische en landschappelijke waarde.

Dode bomen en toekomstbomen

Dode bomen verliezen wat de commissie betreft hun plaats op de lijst van beschermwaardige houtopstanden, tenzij het een bijzondere veteraanboom betreft die ook als dode boom een grote beeldbepalende of cultuurhistorische waarde heeft. Bomen van een zodanige buitencategorie dat ze ook na hun dood zulke waarden vertegenwoordigen komen echter in Amsterdam praktisch niet voor.

De commissie adviseert in de regel om bij het verlies van een monumentale boom te kijken of de (bij voorkeur al in het omgevingsplan opgenomen) groeiplaats geschikt (te maken) is voor een toekomstboom, maar de groeiplaats niet automatisch daarvoor te behouden. Soms zal een nieuwe boom op die plek nooit kunnen uitgroeien tot een grote monumentale boom.

Waar dat wel kan, is dat echter wenselijk en adviseert de CBH dit ook als zodanig actief openbaar te maken. Bijvoorbeeld door dit aan te geven als open data op map.amsterdam.nl. Dit uitgangspunt wordt ondersteund door de motie van de gemeenteraad op 19 september 2019, die uitspreekt:

> ***Bij de uitwerking van het precieze vervangingsplan waar mogelijk optimale groeiomstandigheden te creëren, zodat een nieuw geplante boom kan uitgroeien tot een grote monumentale boom***

Het verlies van de monumentale status van een dode boom, laat onverlet dat deze boom de status van ecologische boom kan krijgen indien die veilig kan blijven staan.

Niet overal zal het laten staan van dode bomen echter passend zijn. In het Rijksmonument Vondelpark zal dit bijvoorbeeld beperkt moeten blijven tot de ecologisch beheerde delen van het park, tenzij er zeer hoge ecologische waarden in het geding zijn met het behoud van een specifieke dode boom. In de meeste gevallen zal dan de Wet natuurbescherming de kap ook niet zomaar toestaan. Bijvoorbeeld als de boom een kraamkolonie van vleermuizen huisvest.